

پیوند با خویشاوندان

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدرضا جباران*

اشاره

از مهم‌ترین مسائلی که دین اسلام به آن پرداخته، موضوع روابط انسانی است. انسان از جهات مختلف با گروه‌هایی در ارتباط است و دین اسلام برای هر یک از این روابط، احکامی فقهی و اخلاقی تشریح کرده است. ما در این نوشتار، بر آنیم تا یکی از ابواب مختلف پیوندها و ارتباطات انسانی، یعنی صله رَحِم یا پیوند با خویشاوندان را از نظر قرآن و روایات بررسی کنیم.

صله رَحِم در اصطلاح شریعت و اخلاق

در عرف اهل شریعت، صله رَحِم بر ارتباط، رسیدگی و احسان به خویشان اطلاق می‌شود و در برابر آن، قطع رَحِم، به معنای بریدن، بی‌توجهی و عدم رسیدگی به ایشان است. به نظر می‌رسد، این دو اصطلاح تحت تأثیر قرآن کریم پیدا شده است؛ چرا که قرآن کریم به طور خاص یا ضمنی^۱، رسیدگی به خویشان را وصل، و بریدن از ایشان

---

* پژوهشگر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۱. طوسی، محمد بن حسن، التبیان، تقدیم: شیخ آغا بزرگ طهرانی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۱۵.

را قطع نامیده است؛ آن‌جا که می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...»^۱ آنان‌که پیوند می‌دهند چیزی را که خدا فرمان به پیوندش داده...» و یا می‌فرماید: «الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ...»^۲ آنان‌که پس از پیمان با خدا، نقض عهد می‌کنند و آنچه را خدا به پیوندش فرمان داده، می‌برند.»

حکم صله رَحِم

صله رَحِم، از رفتارهایی است که از فطرت انسان سرچشمه می‌گیرد. به همین دلیل، برای اثبات وجوب آن، به دلیل شرعی نیازمند نیستیم؛ بلکه هر عقل سلیمی در صورت توجه به نیاز انسان به ارتباط با خویشان و آثار آن، به وجوب و ضرورت این رابطه اعتراف می‌کند. با این حال، از نظر شرعی هم هیچ اختلافی بین فقها و دانشمندان مذاهب اسلامی نیست که بعضی مراتب و درجات صله رَحِم، واجب^۳ و سایر مراتب پسندیده است.

صله رَحِم، از واجبات عینی است و ترک آن، از گناهان کبیره‌ای است که خداوند متعال در برابرش وعده عذاب داده است. حکمت تشریح این حکم، آن است که بقای نوع انسان، به هم‌زیستی ایشان بستگی دارد و ارتباط و رسیدگی خویشان به همدیگر، الفت و محبت را موجب می‌شود و الفت و محبت، نظام اجتماعی زندگی انسان را قوام می‌بخشد.^۴ به همین دلیل، فقها به وجوب صله رَحِم حکم کرده و قطع رَحِم را حرام و از گناهان کبیره شمرده‌اند.^۵

۱. رعد، آیه ۲۱.

۲. بقره، آیه ۲۷؛ رعد، آیه ۲۵.

۳. رک: شهید ثانی، مسالک الافهام، قم: مؤسسة العمارف الإسلامية، الطبعة الأولى، ۱۴۱۳ق، ج ۶، ص ۴۶؛ نجفی، جواهر الکلام، محقق: عباس قمی، بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ هفتم، ج ۲۸، ص ۱۹۰.

۴. کرکی، حسن بن علی، اطائب الکلم فی بیان صله الرحم، قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ص ۱۷.

۵. عاملی، جواد بن محمد، مفتاح الکرامه، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۹ق، ج ۸، ص ۲۹۲؛ نجفی،

جواهر الکلام، پیشین، ج ۱۳، ص ۳۲۰ و ج ۴۱، ص ۵۸.

محدوده رجم

اندیشمندان اسلامی، همه خویشان از زن و مرد را مصداق رجم می‌دانند؛ چه محرم باشند و چه نامحرم، در شمار وراثت انسان باشند یا نباشند و حتی مسلمان باشند یا کافر.

قطع و صلّه

منظور از صلّه یا وصل، ارتباط است و منظور از قطع، بریدن و عدم ارتباط. شرع مقدس، برای قطع و وصل، حد معینی تعریف نکرده است. بنابراین، برای تعیین حدود و مصادیق این دو عنوان نیز باید به عرف مراجعه و شرایط موجود را ملاحظه کرد. طبق این معیار، هر رفتاری که از نظر عرف، مصداق صلّه رجم باشد، مشمول حکم شرعی آن می‌شود. همان طور که هر رفتاری در عرف به عنوان قطع رجم و بی‌مهری به خویشان شناخته شود، از نظر شرع مقدس ممنوع است؛ به عنوان نمونه، رفت‌وآمد و سرکشی به خویش در عرف، مصداق ارتباط با خویش است؛ چنان‌که قهر، مصداق قطع رابطه است. به همین دلیل، از نظر شرعی هم هر کس با یکی از نزدیکان خود قهر کند، قاطع رجم شمرده شده و مشمول احکام قطع رجم می‌شود. بنابراین، از نظر شرعی نمی‌توان معیار مشخصی برای مصادیق صلّه یا قطع رجم تعیین نمود و آن‌ها را در عدد معین محصور کرد؛ ولی به طور اجمال، می‌دانیم که صلّه رجم شامل اموری به شرح ذیل می‌شود:

احسان و نیکی در حد توان، دفاع و یاری در صورت نیاز، خیرخواهی، حُسن خلق و معاشرت نیکو، دادن حقوق ایشان، زیارت و رفت‌وآمد، توجه به امور دینی ایشان که مستلزم دعوت به راه حق و امر به معروف و نهی از منکر می‌شود و حقوقی که برای سایر مسلمانان مقرر شده است: از قبیل عیادت، تشییع جنازه، حفظ اموال و اسرار.

همچنین، می‌توان برخی از مصادیق قطع رجم را به شرح زیر نام برد:

قهر و جدایی، خودداری و بی‌توجهی به دیدار و رفت‌وآمد، فرو نهادن و یاری نکردن خویشان به هنگام نیاز، ترش‌رویی و تکبر با خویشان، حبس حقوق و غصب اموال،

بی‌توجهی به امور دینی و آبروی آنان، افشای اسرار، خودداری از کمک مالی در صورت نیاز آن‌ها و بی‌توجهی به هر حقی که شارع مقدس برای برادر مسلمان مقرر نموده است.

علاوه بر مصادیق صله و قطع رجم، شرایط و ویژگی‌های آن‌ها نیز طبق نظر عرف تعیین می‌شوند؛ به عنوان مثال، دیدوبازدید در نظر عرف، یکی از مصادیق صله رجم و ترک آن، از مصادیق قطع رجم است. شرع مقدس نیز این تشخیص را تأیید کرده است. اکنون اگر سؤال کنیم که تا چه حد می‌توان دیدن نزدیکان را به تأخیر انداخت تا به قطع رجم منجر نشود، شرع مقدس در پاسخ به این پرسش هم ساکت است؛ چراکه پاسخ آن را نیز به عهده عرف نهاده است. فاصله بین دیدوبازدید خویشان، با توجه به همه شرایط، باید به حدی باشد که مردم نگویند آن‌ها با هم رابطه‌ای ندارند و با توجه به دوری و نزدیکی منزل‌ها یا تفاوت فرهنگ‌ها با یکدیگر، تشخیص و نظر مردم هم در این خصوص متفاوت می‌شود.^۱

پیوند با پیوند گسل

بی‌شک، در صورتی که خویشاوند، اهل مراعات و پیوند باشد، پیوند با او واجب بوده و گسستن پیوندش، حرام و گناه کبیره است؛ حال، در صورتی که یکی از خویشاوندان، پیوند خویش را بگسلد، آیا پیوند با او نیز واجب است یا می‌توان رابطه خویشتن را با او برید؟ با یک نظر اجمالی به کتب فقه و حدیث می‌توان ادعا کرد که هیچ‌عالمی در جهان اسلام شک ندارد که قطع رجم، حتی با کسانی که در بریدن پیوند پیش‌قدم شده و بر آن اصرار می‌ورزند، حرام است.^۲

صفوان جمال می‌گوید: شبانگاهی بود که بین امام صادق علیه السلام و عبدالله بن حسن^۳ مشاجره‌ای پیش آمد و صدایشان بلند شد؛ به طوری که مردم جمع شدند و دور آن‌ها

۱. ر.ک: مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، تصحیح: محمدباقر بهبودی، تهران: المكتبة الاسلامیة، سوم، ۱۳۷۴ش، ج ۷۱، ص ۱۱۱.

۲. ر.ک: کرکی، حسن، اطائب الکلم فی بیان صله الرحم، پیشین، ص ۳۴.

۳. «عبدالله بن حسن مثنی»، نوه امام حسن مجتبی علیه السلام و پدر محمد، نفس زکیه است که بر بنی‌امیه شوریده بود.

شلوغ شد. سپس با حالت قهر از هم جدا شدند. من صبحگاهان برای کاری از خانه بیرون رفتم، دیدم امام صادق علیه السلام بر در خانه عبدالله بن حسن ایستاده و به کنیز او می‌گوید: ابومحمد (عبدالله بن حسن) را خبر کن. عبدالله از خانه بیرون آمد و گفت: ای ابا عبدالله! چه شده که به این زودی آمده‌ای؟ فرمود: من دیشب آیه‌ای از قرآن را خواندم که مضطربم کرده است. گفت: کدام آیه؟ فرمود: این که خدای تعالی می‌فرماید: «آن‌ان که می‌پیوندند آنچه را خدا به پیوندش فرمان داده و از سختی حساب قیامت می‌ترسند.»^۱ عبدالله گفت: حق با توست؛ گویی من هرگز این آیه را در کتاب خدا نخوانده بودم. آن‌گاه همدیگر را در آغوش کشیدند و گریستند.^۲

این رفتار امام، نشان می‌دهد که رعایت حال خویشان، لازم است؛ حتی اگر تا این پایه گمراه و بدکار باشد.^۳

پیوند با پیوندگريزان

در صورتی که یکی از خویشاوندان علاوه بر این که خود پیوند را بریده، به تکلیف خویش عمل نمی‌کند و رابطه خویشاوندان را نیز نمی‌پذیرد، تکلیف خویشان دیگر در برابر او چیست؟ به عنوان مثال، او خود به دیدن ما نمی‌آید و فرصت هم نمی‌دهد که ما به دیدنش برویم، چه باید کرد؟

پیش از این دانستیم که صله رحیم، راه‌های گوناگونی دارد. بنابراین، ضمن تأکید بر این نکته که ما حق نداریم حتی در مواجهه با رحیم، به ذلت و حقارت تن در دهیم، می‌توان برای پیوند و ارتباط با خویشان پیوندگريز، از راه‌هایی استفاده کرد که آن‌ها می‌پذیرند؛ مثلاً اگر تحمل رفت‌وآمد ندارد و ممکن است در به روی ما نگشاید، می‌توانیم با سلام و احوال‌پرسی صمیمی در مواقع ملاقات با او، رابطه برقرار کنیم؛ اما در صورتی که

۱. رعد، آیه ۲۱.

۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تحقیق: علی‌اکبر غفاری، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۸۸ق، ج ۲، ص ۱۵۵.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۱، ص ۱۲۸.

یکی از خویشان، هیچ‌گونه رابطه‌ای را نپذیرد، تکلیف از عهده خویشان او برداشته می‌شود.

ستایش صله رحیم

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «به حاضران و غایبان امتم و کسانی که هنوز به دنیا نیامده‌اند تا روز قیامت، سفارش می‌کنم با خویشان خود بیوندند؛ هرچند میان ایشان به اندازه یک سال راه فاصله باشد؛ زیرا خدای متعال، صله رحیم را بخشی از دین قرار داده است.»^۱

یکی از آزاد شده‌های امام صادق علیه السلام نقل کرده است: «هنگام رحلت آن بزرگوار در خدمتش بودم. حضرت در حالت اغما بود. بعد از بیرون آمدن از این حالت، فرمود: به حسن بن علی بن علی بن الحسین (معروف به افضس) هفتاد دینار، به فلان شخص فلان مبلغ، به فلانی فلان مقدار و... بدهید. من به حضرت عرض کردم: شما به کسی که با دشمنی به شما حمله کرد و قصد کشتن شما را داشت، کمک می‌کنید؟ فرمود: آیا می‌خواهی من از آن گروه نباشم که خداوند در حقشان فرموده: «آنان که آنچه را خدا امر به پیوندش کرده (مانند صله رحیم و دوستی پدر و مادر)، پیوند می‌کنند و از خدا می‌ترسند و از سختی هنگام حساب می‌اندیشند.»^۲

سپس متوجه کنیز خود، سالمه شد و فرمود: سالمه! خداوند بهشت را پاکیزه و خوشبو آفریده؛ به طوری که بوی خوش آن، از مسافت دو هزار سال راه به مشام می‌رسد؛ اما عاق والدین و قاطع رحیم، هرگز بوی آن را استشمام نخواهند کرد.»^۳

مالی که انسان در راه خدا هزینه می‌کند، دارای پاداش فراوانی است؛ ولی در بین تمام مصادیق خیر، بخشیدن مال به خویشان با قصد صله رحیم، ارزشمندترین راه خیر است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «الْصَّدَقَةُ بِعَشْرَةِ وَ الْقَرْضُ بِثَمَانِيَةِ عَشْرٍ وَ صِلَةُ الْإِخْوَانِ بِعَشْرِينَ وَ

۱. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۱۵۱.

۲. رعد، آیه ۲۱.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۴۷، ص ۲-۳۰.

صَلَةُ الرَّحِمِ بِأَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ؛^۱ صدقه، ده برابر پاداش دارد. قرض الحسنه، هیچ‌ده برابر و مالی که برای پیوند با دوستان ایمانی می‌دهی، بیست برابر، و مالی که برای پیوند با خویشان می‌دهی، بیست و چهار برابر پاداش دارد.»

نکوهش قطع رحیم

قطع پیوند و ارتباط با خویشان و بستگان، در قرآن و روایات به‌سختی نکوهش شده است. خداوند متعال در سه جای قرآن، قاطعان رحیم را لعن و نفرین کرده است؛ از جمله می‌فرماید: «وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ؛^۲ و آنان که پیمان خدا را پس از استوار کردنش می‌شکنند و آنچه را که خدا به پیوستنش فرمان داده، می‌گسلند و در زمین فساد می‌کنند، لعنت بر آنهاست و سرای بد نصیبشان.»

امام سجاد علیه السلام می‌فرماید: «إِيَّاكَ وَ مُصَاحِبَةَ الْقَاطِعِ لِرَحِمِهِ فَإِنِّي وَجَدْتُهُ مُلْعُونًا فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي ثَلَاثَةِ مَوَاضِعٍ؛^۳ از مصاحبت با قاطع رحیم، بپرهیز که من دیده‌ام در سه جای قرآن لعنت شده است.»

در روایت است که: «روزی امیر مؤمنان علیه السلام به هنگام سخنرانی فرمود: به خدا پناه می‌برم از گناهایی که فنا و نابودی را به شتاب می‌آورند. عبدالله بن گواء یشگرری از سران خوارج برخاست و عرض کرد: ای امیر مؤمنان! مگر گناهی هم هست که فنا را شتابان کند؟ فرمود: آری، قطع رحیم. بعضی خانواده‌ها با آن که فاجر و گناهکارند، دور هم جمع می‌شوند و به هم رسیدگی می‌کنند، خدا هم به آنها روزی می‌دهد. بعضی خانواده‌ها با آن که پرهیزگارند، پراکنده می‌شوند و با هم قطع رابطه می‌کنند، خدا هم آنها را محروم می‌کند.»^۴

۱. مفید، محمد بن محمد، المقنعة، قم: کنگره هزاره شیخ مفید، چاپ اول، ۱۴۱۳ق، ص ۲۶۲.

۲. رعد، آیه ۲۵؛ رک: بقره، آیه ۲۶ و محمد، آیه ۲۲ و ۲۳.

۳. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۳۴۷.

۴. همان.

مراتب صله رحیم

این مراتب عبارت‌اند از: پیوند زبانی، پیوند فکری، پیوند عاطفی، پیوند جانی و خودداری از آزار.

۱. پیوند زبانی

ارتباط زبانی، اولین مرتبه ارتباط است. این مرتبه، خود دارای مراتب جزئی زیادی به شرح زیر است:

اولین مرتبه زبانی، سلام است. امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «صَلُّوا أَرْحَمَكُمْ وَ لَوْ بِالتَّسْلِيمِ؛^۱ با خویشان خود پیوند کنید؛ هرچند با سلام کردن باشد.»

علامه مجلسی رحمته الله نوشته است: «حتی اگر بدانیم او سلام ما را پاسخ نمی‌دهد، باید به عنوان صله رحیم به او سلام کنیم.»^۲

مرتبه بعد، ارسال سلام است^۳ که نشانه اهتمام فرستنده، به گیرنده سلام است.

مرتبه بالاتر، دعای پنهان و ثنای آشکار است؛^۴ به این معنا که در غیاب خویشاوند، او را دعا کنی و در حضورش او را بستایی و از برجستگی‌هایش سخن به میان آوری. البته پُر واضح است که ستایش و ثنا نباید به حدّ تملق و مداحی برسد؛ وگرنه حرام خواهد بود.

۲. پیوند فکری

یکی از مراتب صله رحیم، یاری فکری به خویشاوند است. آن‌جا که یک خویشاوند محتاج هدایت، راهنمایی، امر به معروف و نهی از منکر است، به عنوان صله رحیم، لازم است به ارشاد و هدایت او همت بگماریم و از هر راهی، اعم از گفت‌وگو، رفت‌وآمد و بخشیدن مال، او را به راه راست رهنمون باشیم.

۱. همان، ص ۱۵۵.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۱، ص ۱۲۶.

۳. عاملی (شهید اول)، محمد بن مکی، القواعد والفوائد، قم: کتاب‌فروشی مفید، چاپ اول، ج ۲، ص ۵۳.

۴. همان.

۳. پیوند عاطفی

وقتی که یکی از بستگان، به هر دلیل، محتاج مهر و محبت خویشان است و برای سبک کردن بار غمش به هم‌زبان محتاج است، بر ما لازم است حضور خود را از او دریغ نکنیم و از گوش سپردن به درد دل او و پیوند عاطفی نسبت به او، کوتاهی نوزیم.

۴. پیوند مالی

قرآن کریم، کمک مالی به بستگان را جزء حقوق واجب ایشان شمرده و می‌فرماید: «وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ»^۱ و حق خویشاوند را به او برسان.»
امیر مؤمنان علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَلْيَصِلْ بِهِ الْقَرَابَةَ»^۲ هر کس که خدا مالی به او عنایت کرده، با آن پیوند خویشاوندی‌اش را برقرار کند.»

۵. پیوند جانی

مرتبه سوم پیوند خویشی، پیوند با جان است. خویشاوندان، بیش از آن‌که به مال همدیگر محتاج باشند، به خود همدیگر نیازمندند و حضور یکدیگر را می‌خواهند؛ حضوری ناشی از اهتمام و همراه با محبت و مهر و عاطفه. به همین دلیل، گفته‌اند: این مرتبه، بالاترین مرتبه است. پیوند جانی نیز خود دارای مراتب جزئی است.
اولین مرتبه پیوند جانی، دیدار است که توسط شخص انسان صورت می‌گیرد و نه با مال و جاه. به همین جهت، سفارش بردار نیست و در این نوع پیوند، باید خود انسان حضور پیدا کند.

مرتبه پس از دیدوبازدید، دفع زیان است. هنگامی که خویشاوندی جان‌ش در خطر است یا در معرض تهدیدی دیگر قرار دارد و محتاج کمک آشنا و قبیله است، باید به یاری او شتافت و در محدوده موازین شرعی، تا پای جان از او دفاع کرد.
پس از دفع زیان، جلب منفعت است. در صورتی که می‌توانیم با حرکت یا اقدامی و بدون آن‌که حیرمی را بشکنیم و حق کسی را ضایع کنیم، نفعی به یکی از خویشان

۱. اسراء، آیه ۲۶.

۲. عبده، محمد، نهج البلاغه، قم: دار الذخائر، چاپ اول، ۱۳۷۰ش/۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۲۴.

خود برسانیم، نباید از انجام آن دریغ ورزیم. مرتبه دیگر، رسیدگی به وابستگان یک خویشاوند است؛ مثلاً هدیه بردن برای زن برادر، نوعی پیوند با خود برادر است و احترام شوهر خواهر، احترام خواهر محسوب می‌شود.

همچنین، مکاتبه و تماس از طریق وسایل ارتباط جمعی مثل تلفن یا اینترنت، گاهی هم رتبه دیدوبازدید است و گاهی در مرتبه پایین‌تر از آن. امام صادق علیه السلام در باب ارتباط بین دوستان می‌فرماید:

«التَّوَّاصِلُ بَيْنَ الْأَخْوَانِ فِي الْحَضَرِ التَّزَاوُرُ وَ فِي السَّفَرِ التَّكَاتُبُ»^۱ رابطه بین برادران، وقتی که در سفر نیستند، دیدار است و هنگامی که در سفرند، نامه‌نگاری.»

۶. خودداری از آزار

یکی از مصادیق و مراتب صله رحیم که در همه شرایط، مراعات آن واجب است، خودداری از آزار خویشاوند است. منظور از آزار، هر گونه رفتار و گفتاری است که یک خویشاوند را ناراحت می‌کند. رسول خدا صلی الله علیه و آله برای تأکید بر این مرتبه فرموده است: «أَفْضَلُ مَا يُوَصَّلُ بِهِ الرَّحِمُ كَفُّ الْأَذَى عَنْهَا»^۲ برترین چیزی که به وسیله آن می‌توان با خویشاوند پیوست، خودداری از آزرده او است.»

آثار صله رحیم

الف - آثار دنیوی

صله رحیم، همه مواهب دنیوی، اعم از مادی و معنوی را برای انسان به ارمغان می‌آورد. برخی از این آثار عبارت‌اند از:

۱. افزایش روزی و طول عمر

بارزترین اثر دنیوی صله رحیم، گشایش در روزی و افزایش ثروت و طول عمر است. رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوسَعَ لَهُ فِي رِزْقِهِ وَيُنْسَأَ لَهُ فِي أَجَلِهِ فَلْيَصِلْ»

۱. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۶۷۰.

۲. مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۷۱، ص ۱۰۳.

رَحْمَه؛^۱ هر کس دوست دارد روزی اش توسعه یابد و مهلتش زیاد شود (مرگش به تأخیر افتد)، پس باید با خویشان خود بیوندد.»

حنان بن سدید از اصحاب امام صادق علیه السلام گفته است: «در خدمت امام صادق علیه السلام بودیم و میسر هم حضور داشت. بحث از صلۀ رَحِم شد. حضرت رو به میسر فرمود: تا به حال بارها اجلت رسیده؛ ولی به دلیل این که به خویشانت رسیدگی می کنی، خداوند اجلت را تأخیر انداخته است.»^۲

از امام صادق علیه السلام روایت شده است: «گاهی کسی بیش از سه سال از عمرش باقی نیست، ولی صلۀ رَحِم می کند و خداوند متعال سی سال بر عمرش می افزاید. گاهی نیز سی سال از عمر کسی باقی است؛ ولی پیوند خویشاوندی اش را می بُرد و خداوند متعال هم باقیماندهٔ عمرش را به سه سال تقلیل می دهد. آری، خداوند متعال هر چه بخواهد می کند.»^۳

البته ما رابطه میان قطع رَحِم و این پیامدهای منفی را نمی شناسیم و نمی دانیم صلۀ رَحِم چگونه موجب افزایش مال و طول عمر می شود، ولی باید با اعتماد به پیامبر راست گفتار که خدای تعالی به صداقتش گواهی داده، این آثار را باور کنیم؛ چنان که باور داریم آب، تشنه را سیراب می کند و آتش، پنبه را می سوزاند.

۲. آبادانی

یکی از آثار صلۀ رَحِم، آبادانی است که با افزایش روزی نیز ملازمه دارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: «صِلَّةُ الرَّحِمِ تَعْمُرُ الدِّيَارَ؛^۴ پیوند با خویشان، شهرها را آباد می کند.»

۱. نیشابوری، محمد بن الفتال، روضة الواعظین، تحقیق: سید محمد مهدی و سید حسن خراسان، قم: منشورات الرضی، بی تا، ص ۳۸۸؛ طبرسی، ابوالفضل علی، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار، نجف: المكتبة الحیدریة، چاپ دوم، ۱۳۸۵ق، ص ۲۸۸.

۲. راوندی، قطب الدین، الدعوات، قم: مدرسة الإمام المهدی، چاپ اول، ۱۴۰۷ق، ص ۱۲۵.

۳. حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الأسناد، قم: مؤسسة آل البيت علیهم السلام، چاپ اول، ۱۴۱۳ق، ص ۳۵۵.

۴. طوسی، محمد بن حسن، الأمالی، تحقیق: مؤسسه بعثت، قم: دار الثقافة، بی تا، ص ۴۸۱؛ مجلسی، بحار الأنوار، پیشین، ج ۴۷، ص ۱۶۳.

۳. افزایش نفوس انسانی

رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «صَلَّةُ الرَّحِمِ تُنْمِي الْعَدَدَ وَ تُوجِبُ السُّؤْدَ؛^۱ صله رحِم، تعداد را افزایش می‌دهد و موجب سیادت و سروری می‌شود.»

۴. ایجاد محبت

قلوب انسان‌ها، در تسخیر اراده خدا است. مردمان، بدون اذن و اراده الهی، نه به کسی مهر می‌ورزند و نه با کسی دشمنی می‌کنند. یکی از آثار صله رحِم که به اذن حضرت پروردگار پدید می‌آید، محبوبیت است. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «صَلَّةُ الرَّحِمِ مَحَبَّةٌ فِي الْأَهْلِ؛^۲ پیوند با خویشان، انسان را در خاندان محبوب می‌کند.»

۵. دفع بلا

یکی از مسائلی که بلا را از محیط زندگی انسان دور می‌کند، صله رحِم است. رسول خدا ﷺ در این باره می‌فرماید: «صَلَّةُ الْأَرْحَامِ... تَدْفَعُ الْبَلْوَى؛^۳ پیوند با خویشان... مصیبت‌ها را از زندگی انسان دور می‌کند.»

۶. جلوگیری از مرگ بد

مرگ، سرنوشت حتمی زندگی دنیا است و هر جاندار، دیر یا زود، از این سرا رخت برمی‌بندد؛ ولی کیفیت مردن آن‌ها با یکدیگر متفاوت است. از کلمات پیشوایان معصوم علیهم‌السلام استفاده می‌شود که ایشان در برابر انواع مرگ بی تفاوت نبوده، برخی از انواع مردن را مرگ بد (میتة السوء) نامیده‌اند. منظور از مرگ بد، این است که انسان به هنگام مردن، در حالی باشد که خدا را فراموش کند، از شکر نعمت‌های او غفلت ورزد، به کفران نعمت روی آورد و سود و زیان خود را نشناسد و یا فرصتی برای جبران و سفارش و وصیت به او ندهند. یکی از چیزهایی که مرگ بد را دور می‌کند، صله رحِم

۱. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل، بیروت: مؤسسة آل البيت، دوم، ۱۴۰۹ق، ج ۱۵، ص ۲۵۱. این سخن، از امیر مؤمنان علیه‌السلام نیز نقل شده است. (لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم و المواعظ، تحقیق: حسین حسینی بیرجندی، قم: دار الحدیث، اول، ۱۳۷۶ش، ص ۳۰۴)

۲. همان، ص ۲۴۵.

۳. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۱۵۰.

است. رسول خدا ﷺ فرموده است: «صِلَةُ الرَّحِمِ ... تَقِي مَبِتَةَ السَّوْءِ؛^۱ پیوند با خویشان... انسان را از مرگ بد حفظ می‌کند.»

۷. آثار معنوی در دنیا

طبق احادیث اسلامی، صله رَحِم به سه صورت در رشد معنوی انسان ایفای نقش می‌کند. نخست آن‌که اعمال انسان را پاک و بالنده می‌کند. دیگر این‌که انسان را از ارتکاب گناه بازمی‌دارد و سوم آن‌که موجب افزایش و استحکام ایمان می‌شود. امام باقر (ع) می‌فرماید: «صِلَةُ الْأَرْحَامِ تُزَكِّي الْأَعْمَالَ؛^۲ پیوند با خویشان، اعمال آدمی را پاکیزه می‌کند.» همچنین، امام صادق (ع) می‌فرماید: «إِنَّ صِلَةَ الرَّحِمِ وَالْبِرَّ... يَعْصِمَانِ مِنَ الذُّنُوبِ فَصَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَابْرُؤُوا بِإِخْوَانِكُمْ وَ لَوْ بِحُسْنِ السَّلَامِ وَ رَدَّ الْجَوَابِ؛^۳ صله رَحِم و نیکوکاری... انسان را از گناه حفظ می‌کنند. پس با خویشان‌تان پیوند کنید و به برادران‌تان نیکی کنید؛ هرچند با سلام و جواب سلام باشد.»

حضرت علی بن موسی الرضا (ع) به واسطه پدربزرگوارش از امام صادق (ع) نقل می‌کند: «صِلَةُ الْأَرْحَامِ وَ حُسْنُ الْخُلُقِ زِيَادَةٌ فِي الْإِيمَانِ؛^۴ پیوند با خویشان و خوش‌خُلُق، موجب افزایش ایمان است.»

ب - آثار اخروی

آثار اخروی صله رَحِم، در سه مرحله از مراحل آخرت پیدا می‌شود.

مرحله اول: هنگام مرگ

امام صادق (ع) می‌فرماید: «هر کس دوست دارد خداوند سکرته مرگ را بر او سبک کند، با خویشان‌ش پیوند کند و به پدر و مادرش نیکی نماید.»^۵

۱. طوسی، الأمالی، پیشین، ص ۴۸۱؛ نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۱۵، ص ۲۴۲ و ۲۵۰.

۲. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۱۵۰.

۳. همان، ص ۱۵۷.

۴. نوری، مستدرک الوسائل، پیشین، ج ۱۵، ص ۲۴۷.

۵. صدوق، الأمالی، تحقیق: قسم الدراسات الإسلامية، قم: مؤسسة البعثة، چاپ اول، ۱۴۱۷ق، ص ۴۷۳؛ فتال

نیشابوری، روضة الواعظین، پیشین، ص ۳۶۷.

مرحله دوم: حساب

دومین مرحله‌ای که آثار اخروی صلۀ رَحِمِ خودنمایی می‌کند، هنگام حساب‌رسی در صحنۀ قیامت است. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنَّ صَلَّةَ الرَّحِمِ تُهَوِّنُ الْحِسَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۱ پیوند با خویشان، حساب را در روز قیامت آسان می‌کند.»

منظور از آسانی حساب، این است که خداوند متعال در مورد اعمال، افکار و نیت‌های انسان، به دقت رفتار نمی‌کند.

امام صادق علیه السلام در تفسیر «حساب بد» فرموده است: «حساب بد، دقت و ریزبینی و مطالبه کامل است.»^۲

مرحله سوم: پاداش

اثر دیگر صلۀ رَحِمِ در قیامت، بهره‌مندی از فضل خداوند متعال و ورود به بهشت است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «مَنْ ضَمِنَ لِي وَاحِدَةً ضَمِنْتُ لَهُ أَرْبَعَةً، يَصِلُ رَحِمَهُ فَيَحِبُّهُ أَهْلُهُ وَ يُوسَعُ عَلَيْهِ فِي رِزْقِهِ، وَ يُزَادُ فِي أَجَلِهِ وَ يُدْخِلُهُ اللَّهُ فِي الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَهُ؛^۳ هر کس یک چیز را برای من تضمین کند، من چهار چیز را برای او ضمانت می‌کنم؛ اگر صلۀ رَحِمِ به جا آورد، من ضمانت می‌کنم که خانواده‌اش دوستش داشته باشند، روزی‌اش توسعه یابد، مهلتش در دنیا بیشتر شود و خداوند او را به بهشتی که وعده کرده، داخل کند.»

تعدادی از روایات رسیده در این باب، به روشنی دلالت می‌کنند که آثار و برکات صلۀ رَحِمِ، به نیکان و اهل تقوا اختصاص ندارد. بنابراین، اگر انسان‌های بدکار نیز به صلۀ رَحِمِ ملتزم باشند، از آثار ارزشمند آن برخوردار می‌شوند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «صَلَّةُ الرَّحِمِ تَعْمُرُ الدِّيَارَ، وَ تَزِيدُ فِي الْأَعْمَارِ، وَإِنْ كَانَ أَهْلُهَا غَيْرَ أَخِيَارٍ؛^۴ پیوند با خویشان، شهرها را آباد و عمرها را طولانی می‌کند؛ هر چند پیوندکنندگان از نیکان نباشند.»

۱. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۱۵۷؛ راوندی، الدعوات، پیشین، ص ۱۲۶.

۲. صدوق، معانی الأخبار، تحقیق: علی‌اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین قم، ۱۳۷۹ق/ ۱۳۳۸ش، ص ۲۴۶.

۳. فتال نیشابوری، روضة الواعظین، پیشین، ص ۳۸۸.

۴. طوسی، الأمالی، پیشین، ص ۴۸۱.

پیامدهای زیان بار قطع رحم

همان طور که صله رحم و پیوند با خویشان، آثار و نتایج مثبتی دارد، قطع رحم و بریدن پیوند خویشی، پیامدهای زیان باری نیز دارد که زندگی مادی و معنوی انسان را تحت تأثیر قرار می دهد.

الف - پیامدهای زیان بار دنیوی

۱. ویرانی شهرها

رسول خدا ﷺ می فرماید: «إِنَّ الْيَمِينَ الْكَاذِبَةَ وَ قَطِيعَةَ الرَّحِمِ لَتَذَرَانِ الدِّيَارَ بِلَاقِعٍ مِنْ أَهْلِهَا؛^۱ قطع رحم و سوگند دروغ، شهرها را ویران می کند.»

۲. انقطاع نسل

رسول خدا ﷺ می فرماید: «إِنَّ الْيَمِينَ الْكَاذِبَةَ وَ قَطِيعَةَ الرَّحِمِ ... يُثْقِلَانِ الرَّحِمَ وَ إِنَّ تَثْقُلَ الرَّحِمَ انْقِطَاعُ النَّسْلِ؛^۲ سوگند دروغ و قطع رحم... رحم ها را بیمار می کند و در بیماری رحم، انقطاع نسل نهفته است.»

شیخ کلینی رحمته الله، از یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام روایت کرده است:

«به امام صادق علیه السلام عرض کردم: برادران و پسرعموهایم خانه را بر من تنگ کرده و مرا به یکی از اتاق ها رانده اند.^۳ اگر شکایت کنم، می توانم هر چه در اختیار آنها است، پس بگیرم. امام فرمود: صبر کن، خدا گره از کارت می گشاید. من برگشتم و صبر پیشه کردم. در سال صدوسی و یک هجری بیماری وبا شایع شد^۴ و همه آنها را کشت؛ چنان که حتی یکی هم از آنها باقی نماند. بار دیگر وقتی خدمت امام صادق علیه السلام رسیدم، فرمود: خانواده ات چطورند؟ گفتم: به خدا قسم! همه مُردند؛ حتی یکی هم از آنها

۱. مفید، الأمالی، تحقیق: حسین استاد ولی و علی اکبر غفاری، بیروت: دار المفید، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق/ ۱۹۹۳م، ص ۹۸؛

کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۳۴۷.

۲. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۳۴۷.

۳. ظاهر روایت این است که خانه موروثی، از جد پدری بوده است که با پسرعموها در آن شرکت داشته اند.

۴. امام صادق علیه السلام از سال یکصد و چهارده تا سال یکصد و چهل و هشت هجری امامت کرده است.

نماند. فرمود: این به دلیل رفتارشان با تو بود؛ به جهت بریدن پیوند خویشاوندی هلاک شدند. آیا دوست داشتی که همچنان بودند و خانه را بر تو تنگ می‌کردند؟ گفتم: آری به خدا.^۱

ب - پیامدهای زیان‌بار اخروی

۱. محرومیت از بهشت

پیامد قطع رَحِم در آخرت، حرمان از بهشت است. رسول خدا ﷺ فرمود: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ»^۲ آن که پیوند خویشی بگسلد، وارد بهشت نمی‌شود. قاطع رَحِم، نه تنها از بهشت محروم است، بلکه از هر چه بوی بهشت دهد، بی‌نصیب و هر راهی که به بهشت رود نیز به رویش بسته است.

۲. سقوط در جهنم

قاطع رَحِم، نه فقط از بهشت محروم است، بلکه به طور حتم طعمه جهنم می‌شود. رسول خدا ﷺ می‌فرماید: «رَحِم، در روز قیامت زبان تیز و رسایی دارد و می‌گوید: پروردگارا! ببیوند با هر کس که مرا پیوست و ببر از هر کس که مرا برید. در روز قیامت، می‌بینی کسی در راه خیر است که ناگاه خویشاوندی که از او بریده، به سراغش می‌آید و به پایین‌ترین عمق جهنم افکنده می‌شود.»^۳

۱. کلینی، الکافی، پیشین، ج ۲، ص ۳۴۶.

۲. صدوق، محمد بن علی، الخصال، تحقیق: علی‌اکبر غفاری، قم: جامعه مدرسین قم، چاپ ششم، ۱۴۲۴ق، ص ۴۳۵.

۳. کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۵۶.